

УДК 343.21

Г.З. Яремко

**СПІЛЬНІСТЬ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ
В АСОЦІАЦІЯХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ
ПРО РІЗНІ СКЛАДИ ОДНОГО ЗЛОЧИНУ**

Досліджується особливості об'єкта посягання в нормах про різні склади одного злочину. Виділено випадки, коли повна чи часткова спільність безпосереднього об'єкта посягання (поряд з іншими спільними ознаками) у складах злочинів дає підстави розглядати їх видами одного злочину.

Ключові слова: *асоціація норм; злочин; склад злочину; об'єкт злочину.*

Исследуется особенности объекта посягательства в нормах о разных составах одного преступления. Выделены случаи, когда полная или частичная общность непосредственного объекта посягательства (рядом с другими общими признаками) в составах преступлений дает основания рассматривать их видами одного преступления.

Ключевые слова: *ассоциация норм; преступление; состав преступления; объект преступления.*

It is examined the feature of object of encroachment in norms about different corpus delicts of single crime. There are selected cases when complete or partial community of direct object of encroachment (with others general signs) in compositions of crimes grounds to examine they such types of one crime.

Keywords: *association of norms; crime; corpus delict; object of crime.*

Кримінальний кодекс (далі – КК) України з року в рік як різдвяного гусака починають доповненнями та змінами [5, с. 24]. При цьому поява все нових і нових статей у КК України не супроводжується збільшенням кола кримінально караних діянь. За великим рахунком, усе, що визнавалося злочинним і кримінально караним півтора сотні років тому, продовжує бути таким і зараз [11, с. 123]. Тобто, збільшення кількості норм у КК України – це не збільшення кількості злочинів, а збільшення їх юридичних конструкцій (складів злочинів). Саме норми, що передбачають різні варіанти одного й того ж злочину, які пов'язані із різним його ступенем суспільної небезпеки, утворюють у кримінальному праві асоціації норм [1, с. 77]. Об'єднувальним ядром асоціацій норм (тобто системою ознак, спільність яких свідчить, що мають місце різні склади одного злочину) виступає єдність таких ознак: об'єкта злочину; суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків (їх характеру), загальних ознак суб'єкта злочину та вини (її форми), а також інших, які виділені з метою обмеження (звуження) сфери кримінальної відповідальності та які мають криміноуворююче, а не варіантне (кваліфікуюче чи привілеююче) значення [21].

Метою ж цього дослідження є аналіз об'єкта злочину саме як однієї із ознак, спільність якої (поряд з іншими вищезазначеними обов'язковими ознаками) свідчить про те, що мають місце різні склади одного злочину. Спільність для асоціації норм про певний злочин такої ознаки означає, що предметом охорони таких кримінально-правових норм є *єдиний (спільний) для них безпосередній об'єкт*. Тобто лише ті суспільні відносини, які цим злочином порушуються чи ставляться в небезпеку порушення. Принагідно варто зазначити, що в літературі пропонується виділяти видовий об'єкт як суспільні відносини, що порушуються *певним видом злочину* [6, с. 109] (виділено авт.: Я.Г.). Як називати об'єкт різних складів одного злочину – питання термінології. Очевидним ж є те, що асоціація норм про різні склади одного злочину має спільний безпосередній об'єкт охорони. Однак, це в ідеалі, у чистому вигляді. Наприклад, повністю збігаються об'єкти складу злочину умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України) та вбивство, учинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України). Так, у науці кримінального права зазначається, що вбивство, учинене в стані афекту, має єдиний (спільний) *характер суспільної небезпеки*, характерний усім видам убивства [7, с. 47] (виділено авт.: Я.Г.). Така думка лише підтверджує, що єдність характеру суспільної небезпеки обумовлює єдність об'єкта, яким у названих нормах виступає життя особи. Водночас, існує велика кількість норм про різні склади одного злочину, де об'єкт злочину збігається не повністю. Адже об'єкт злочину чутливо “реагує” на низку інших ознак складу злочину, які викликають зміни в ньому. А тому методологічно правильним є аналіз безпосереднього об'єкта через установлення суб'єктів, змісту, предмета відносин, структури суспільних відносин. При цьому слушно резюмує Л.Л. Кругліков, указуючи, що вплив обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин проявляється, перш за все у тому, що при їх наявності або ж з'являється додатковий об'єкт, або ж змінюється обсяг шкоди [8, с. 31]. Тобто варіантні ознаки в нормах асоціації про різні склади одного злочину можуть бути двох видів:

– Такі, що не змінюють об'єкт. До них належать варіантні ознаки, що визначають кількісний вимір основних наслідків. У цьому випадку змінюється не характер, а обсяг заподіяної шкоди (величина). Наприклад, указівки на розмір заподіяної шкоди при крадіжці (ст. 185 КК України): значний, великий, особливо великий є варіантними ознаками. Вони, власне, не накладають відбиток на об'єкт злочину. Тобто змінюється ступінь, але не характер суспільної небезпеки злочину. Наведений приклад засвідчує, що кількісна зміна суспільно небезпечних наслідків при їх якійсь незмінності також виступає варіантною ознакою, з допомогою якої створюються різні склади одного злочину.

- Такі, що видозмінюють об'єкт. До них відносяться варіантні ознаки, що характеризують предмет, потерпілого, місце, час, спосіб, обстановку вчинення злочину, спеціальні ознаки суб'єкта, мотив, мету злочину, а також, які характеризують похідні наслідки (що мають місце у, так званих, злочинах із похідними наслідками, зі змішаною (складною) формою вини). Тобто, одночасно може частково змінюватися і характер суспільної небезпеки, і ступінь.

Власне, надчутливий вплив варіантних ознак на об'єкт злочину є причиною того, що велика кількість складів злочинів має не один, а два чи більше безпосередніх охоронюваних об'єктів: основний та додатковий (-ві) (обов'язковий та факультативний). Утім, у літературі є підходи, які заперечують поділ об'єктів на основний та додатковий, зазначається, що такий поділ є небажанням аналізу об'єкта як цілісності [2, с. 114]. Мабуть, така думка є слушною. Суспільні відносини цілісні. Утім, такі питання виходять за межі цього дослідження, а тому спиратимемося на той каркас, який міцно увійшов в науковий обіг.

Науковці зазначають, що додатковий об'єкт також визначає сутність злочину й використовується законодавцем для виділення кваліфікованих складів злочинів [18, с. 102], виконує диференціальні ("селекційні") функції [3, с. 39]. При цьому такий об'єкт, зазвичай, лежить у площині іншого (порівняно з основним) родового об'єкта [14, с. 283]. У зв'язку з цим виникає питання. Чи можна відносити до асоціації кримінально-правових норм про різні склади одного злочину норми, що передбачають склади злочинів, у яких безпосередній об'єкт в одному випадку виступає як основний, а в іншому - як додатковий? Тобто, ідеться про поліоб'єктні злочини. Щоб відповісти на таке питання, розглянемо їх законодавчі конструкції, умовно виділивши такі:

1. Двома самостійними діяннями заподіюється шкода двом об'єктам - основному та додатковому, які виступають цілком самостійними. При цьому можливі два варіанти.

По-перше, це злочини, які складаються з двох діянь (основного й допоміжного) та лише при такому симбіозі утворюють склад злочину. Наприклад, при звалтуванні із застосуванням фізичного насильства, зокрема, необхідними є два самостійні діяння - статеві зносини та застосування насильства (ч. 1 ст. 152 КК України). Основним безпосереднім об'єктом цього складу злочину виступає статеві недоторканість, а додатковим безпосереднім - здоров'я. Як відомо, кримінальна відповідальність за посягання на здоров'я особи передбачена низкою норм Розділу II Особливої частини КК України (зокрема, статті 121, 122, 123, 125, 126). Однак говорити, що ч. 1 ст. 152 КК України встановлює кримінальну відповідальність за посягання на здоров'я немає підстав. Тут посягання на здоров'я слу-

жить реалізації кінцевої мети – здійснення статевих зносин. У складі цього злочину таке посягання на здоров'я втрачає своє самостійне кримінально-правове значення, проростає у правову тканину “основного” посягання – на статеву свободу. Такий законодавчий симбіоз створює цілком самостійний злочин. Тобто, у такому випадку додатковому об'єкту відповідає “самостійне” діяння (спосіб учинення злочину), яке заподіює шкоду чи створює загрозу заподіяння шкоди окремому об'єкту, але при цьому виконує функцію допоміжного характеру, забезпечує здійснення іншого (“основного”) діяння, спрямованого на заподіяння шкоди основному об'єкту. Указані діяння (“основне” та “допоміжне” - спосіб учинення злочину) у сукупності утворюють “складне діяння”, з допомогою якого суб'єкт і заподіює шкоду таким об'єктам кримінально-правової охорони [14, с. 287; 15, с. 421]. Тобто заподіяння шкоди додатковому об'єкту виступає “засобом”, необхідним етапом здійснення посягання на основний об'єкт [14, с. 286].

При такій законодавчій конструкції додаткове посягання, за яке водночас передбачена кримінальна відповідальність самостійною нормою, утрачає в такій нормі своє первісне (материнське) кримінально-правове значення, є ознакою зовсім іншого злочину. Норма про певне посягання та норма, у якій таке посягання є елементом якісно нового злочину, не є елементами однієї асоціації. Такі норми передбачають різні злочини.

По-друге, підвидом таких поліоб'єктних злочинів, що складаються з двох діянь, є складені складі злочинів. Тобто випадки, коли законодавець у диспозиції однієї статті Особливої частини кримінального закону передбачає відповідальність за діяння, які і так криміналізовані, причому відповідальність за них установлюється в інших статтях [12, с. 431]. Має місце, так звана, урахована законодавцем реальна сукупність. Наприклад, ч. 2 ст. 438 КК України передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, якщо вони поєднані з умисним убивством. Очевидно, що вказана норма є синтезом норм про два самостійні злочини, передбачені відповідно ч. 1 ст. 438 та ст. 115 КК України. У такій ситуації злочин, як елемент складеної законодавчої конструкції, зберігає своє походження, має зв'язок з “материнською” нормою та є лише доданком утвореної законодавцем суми злочинів. Таким чином, складений склад злочину слід розглядати як законодавчий результат “додавання” двох різних злочинів, що “вплетені”, інтегровані в ускладнену законодавчу конструкцію. Окремий склад злочину, що входить “доданком” у складений, усе ж зберігає спільне ядро зі злочиною, юридичною конструкцією якого він є.

2. Одним діянням заподіюється шкода двом чи більше об'єктам. Г.В. Тімейко називає такі злочини зі складними наслідками [19, с. 83]. Така поліоб'єктність також має свої різновиди.

По-перше, коли має місце, так званий, складний [14, с. 285] чи комплексний [18, с. 141] об'єкт. Такий складний об'єкт характеризується тим, що, маючи свій власний зміст, він одночасно включає як структурні елементи також інші суспільні відносини. Останні завжди об'єднані єдиною потребою, інтересом, хоча "зовнішньо" проявляються як самостійні суспільні відносини; знаходяться у відносинах субординації, підпорядкування до складного об'єкта [14, с. 285]. Заподіяння шкоди додатковому об'єкту завжди передбачає заподіяння шкоди складному [16, с. 352]. Наприклад, ст. 112 КК України передбачає відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Хоча в літературі вказується, що основним безпосереднім об'єктом цього складу злочину є національна безпека в політичній сфері, а обов'язковим додатковим об'єктом є життя особи [13, с. 273]. Однак видається, що це не два самостійні об'єкти, а один – складний. Життя особи охороняється з урахуванням її соціальної ролі. Об'єкти: життя людини й національна безпека, яка забезпечується схоронністю життя її носія, нерозривно пов'язані між собою. Тобто при посяганні на складний об'єкт заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди усім суспільним відносинам, які становлять його зміст, що обумовлено як наявністю тісного зв'язку (переплетіння) суспільних відносин. Видається, є усі підстави норми про склади злочинів із складним (комплексним) об'єктом визнавати елементами асоціації норм про відповідний злочин (у наведеному випадку – убивства).

По-друге, підвидом такої поліоб'єктності злочинів є норми, що передбачають випадки, коли одним діянням заподіюється шкода двом об'єктам, що виражається в настанні двох наслідків (проміжного (основного) і кінцевого (похідного)). Адже один і той же вчинок особи здатний викликати в зовнішньому світі не одну, а кілька змін (результатів) [10, с. 60]. Ідеться про, так звані, злочини з похідними наслідками (злочини, що кваліфікуються за наслідками; злочини зі змішаною формою вини). Вони за своєю соціальною сутністю є особливою формою злочинної поведінки, яка характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності через спроможність діяння викликати декілька наслідків, які породжують один одного, настають послідовно й спричиняють шкоду декільком суспільним відносинам [4, с. 155]. Н.Ф. Кузнецова відзначала, що в такій ситуації має місце ідеальна сукупність злочинів [9, с. 18]. Точніше, ідеться про враховану законодавцем ідеальну сукупність злочинів [10, с. 92; 17, с. 145]. Наприклад, норма про зараження іншої особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби, якщо це спричинило тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 133 КК України) передбачає склад злочину з похідними наслідками. Так, основним наслідком є зараження іншої особи венеричною хворобою, а похідним – тяжкі наслідки (наприклад, у вигляді

тяжких тілесних ушкоджень). Тобто - це врахована законодавцем ідеальна сукупність злочинів - зараження іншої особи венеричною хворобою (ч. 1 ст. 133 КК України) та необережне тяжке тілесне ушкодження (ст. 128 КК України). Обидва злочини (зараження іншої особи венеричною хворобою та необережне тяжке тілесне ушкодження) входять у спеціальну утворену законодавчу конструкцію норми ч. 2 ст. 133 КК України. Попри це, вони зберігають зв'язок із нормами асоціації про відповідні злочини (ч. 1 ст. 133 та ст. 128 КК України відповідно).

Необхідно зробити застереження. Як правильно відзначає Є.В. Шевченко, не всі злочини з похідними наслідками можна розписати як суму двох інших злочинів. Так, існує група таких злочинів, у яких кінцевий наслідок названий, наприклад, таким поняттям як "тяжкі наслідки", до яких можуть бути віднесені й такі, за які самостійно не передбачена кримінальна відповідальність [20, с. 22, 29].

Таким чином, злочини з похідними наслідками слід розглядати як законодавчий результат "додавання" двох різних злочинів (або злочину та похідного наслідку, що не утворює самостійний злочин), що "вплетені", інтегровані в ускладнену законодавчу конструкцію. Окремий склад злочину, що входить "доданком" у складений, все ж зберігає спільне ядро зі злочином, юридичною конструкцією якого він є.

Резюмуючи, можна виділити норми, що утворюють асоціації кримінально-правових норм, залежно від ступеня збігу безпосереднього об'єкта. Назвімо їх: *прості, ускладнені та інтегровані*. Прості норми асоціації - це ті, що передбачають склади певного злочину, у яких безпосередній об'єкт збігається повністю. Наприклад, норми про різні склади крадіжки, що передбачені в різних частинах ст. 185 КК України, виділені залежно від розміру заподіяної шкоди. Адже безпосередній об'єкт збігається повністю. Тобто, вони характеризуються однаковим характером суспільної небезпеки.

Своєю чергою, *ускладнені* норми асоціації - це ті, що передбачають склади певного злочину, у яких безпосередній об'єкт - комплексний (складний) порівняно з безпосереднім об'єктом такого злочину в інших нормах асоціації. Наприклад, асоціацію норм про крадіжку утворює також викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК України). Об'єкт складу злочину, передбаченого цією нормою, складний, а саме - громадська безпека в частині убезпечення здійснення права власності на вказані предмети.

Інтегровані ж норми асоціації - це ті, у яких безпосередній об'єкт існує поряд із іншим самостійним безпосереднім об'єктом, є елемент складеного об'єкта. Такі норми передбачають ускладнені законодавчі утво-

рення (складені склади злочинів – урахована законодавцем реальна сукупність, та склади злочинів з похідними наслідками), у яких склад певного злочину включений як складова. Норми про такі склади злочинів уже різняться за характером суспільної небезпеки. Наприклад, норма про заподіяння смерті через необережність (ст. 119 КК України) уключена як складова в законодавчу інтеграцію складів злочинів – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України).

Отже, предметом охорони асоціації кримінально-правових норм про різні склади одного злочину є спільний та єдиний безпосередній об'єкт. При цьому такий безпосередній об'єкт може виступати як основний, так і як додатковий у складі комплексного або ж як інтегрований у складений об'єкт. Звичайно, ситуація простіша, коли в таких нормах асоціації спільний безпосередній об'єкт є основним. Вони повинні бути "кристалізовані" в одному структурному розділі кримінального закону. Складніша ситуація з пошуком норм асоціації, у яких спільний безпосередній об'єкт виступає як додатковий (у складі комплексного чи складеного об'єкта). Адже "житлова площа" таких норм значно ширша. Загалом пошук "в'язки" норм асоціації передбачає екскурс чи не по всій Особливій частині кримінального закону. Отже, установлення єдності безпосереднього об'єкта як основного чи додаткового (у складі комплексного чи складеного об'єкта) лягає на плечі правозастосовника, який повинен зважити спільність об'єкта, виходячи не із суб'єктивно створеної законодавцем системи закону, а з об'єктивно існуючої системи права. Завдання це - не з простих, що й диктує необхідність дослідження асоціації кримінально-правових норм як систем норм про різні склади одного злочину.

Використана література:

1. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х томах / Сергей Сергеевич Алексеев. – Том II. – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
2. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / Владимир Кузьмич Глистин. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1979. – 128 с.
3. Гринберг М. С. Преступления против общественной безопасности: [учебное пособие] / Михаил Семенович Гринберг. – Свердловск: Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР, Свердловский юридический институт, 1974. – 177 с.
4. Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація: [монографія] / Ірина Олександрівна Зінченко, Володимир Ілліч Тютюгін. – Харків: Видавництво "ФІНН", 2010. – 256 с.
5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за редакцією О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ: видавництво "Елтон 2", 2012. – 780 с.

6. Кругликов Л. Л. Еще раз о делении объектов преступлений по вертикали / Л. Л. Кругликов // Уголовное право: истоки, реалии, переход к устойчивому развитию: материалы VI Российского конгресса уголовного права (26–27 мая 2011 года). – М. : Проспект, 2011. – С. 106–109.

7. Кругликов Л. Л. Преступление как основание дифференциации ответственности / Л. Л. Кругликов // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции 29–30 января 2009 г. – М. : Проспект, 2009. – С. 44–48.

8. Кругликов Л. Л. Смягчающие иотягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (Вопросы теории) / Лев Леонидович Кругликов. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1985. – 164 с.

9. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Нинель Федоровна Кузнецова. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1958. – 220 с.

10. Малков В. П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания) / Виктор Павлович Малков. – Казань : Издательство Казанского университета, 1974. – 308 с.

11. Навроцкий В. А. Общие, специальные и казуистические уголовно-правовые нормы / В. А. Навроцкий // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции 29–30 января 2009 г. – М. : Проспект, 2009. – С. 122–125.

12. Навроцкий В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / Вячеслав Александрович Навроцкий. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: 9-те видання, перероблене і доповнене / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

14. Панов Н. И. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений / Н. И. Панов // Вибрані наукові праці з проблем правознавства; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 282–292.

15. Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук: спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / Николай Иванович Панов. – Х., 1987. – 26 с. // Вибрані наукові праці з проблем правознавства; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 413–446.

16. Панов Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: Учебное пособие / Николай Иванович Панов // Вибрані наукові праці з проблем правознавства; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 548–550.

17. Стрижевська А. А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: [монографія] / Анжела Анатоліївна Стрижевська. – Одеса : Фенікс, 2011. – 248 с.

18. Тащій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Василий Яковлевич Тащій. – Х. : Издательство при Харьковском государственном университете издательского объединения “Выща школа”, 1988. – 184 с.

19. Тимейко Г. В. Общее учение о объективной стороне преступления / Георгий Васильевич Тимейко. – Ростов : Издательство Ростовского университета, 1977. – 216 с.

20. Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками в кримінальному праві: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Євген Валерійович Шевченко. – Х., 2001. – 184 с.

21. Яремко Г. З. Ядро асоціацій норм про різні склади одного злочину / Галина Зіновіївна Яремко // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau>.